

Landskap: Småland Upptecknat av: Emil Jönsson
 Härad: Lunnabo Adress: Hornsberg
 Socken: Hamneda m. fl. Berättat av: Densamme
 Uppteckningsår: 1936 Född år 1861 i Väsby

Uppteckningen rör *Levda i södra Lunnabo socknar.*

	sid.
Bönderna hade biingskor, varo agenter för olika firmor.	4-5
Jordbruksredskap, - jordbruk.	5-7
Bak av bröd.	9-10.
Vid gillan hade man med sig tärter m.m.	10-11
Man täddade "golriäng" åt gästerna.	11-12.
Husförhållande.	12.
Bjuda till "hjälp" v. vävarbetet.	14-21
Höstahjälp.	21-27.
Torvtagning.	28-38.
Hogens användning.	38-41

4664.

sid.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Marknader.

41-42

Dödsfall, - begravning, - förning.

43-50

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. 4664

Landskap: Småland
Härad: Tunnerbo
Socken: Hamneby och fl.
Uppteckningsår: 1936

Upptecknat av: Emil Jönsson
Adress: Hornsberg
Berättat av: Den samme
Född år 1861 i Väsby

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1

Uppteckningen rör Lågen och Lå i Södra Tunnerbo socknar.

Södra Tunnerbo socken förlut varit på gränsen emell-
an Danmark och Sverige förtas också en något
blandad folkras, men det gamla nationalhatet
tycks ännu ej vara helt utdött. Många från Skåne
och Danmark inflyttade bönder hava slagit sig
ner i dessa kringliggande socknar. Troligen lock-
ade av det i förhållande till arealen, billiga jord-
priset. För 38 år sen, då jag kom hit, voro små-
länningarna i dessa trakter, 100 år efter sin tid,
med avseende på jordbruk. Men på dessa sena-
re åren ha de repat sig, så att numera är det

Skriv endast på denna sida!

ingen som har sådana usla redskap som
de då hade och inte heller är det många som
ha så dålig gröda som de då hade. De flesta
bönderna drev jordbruket med oxar eller of-
tast med små stutar som nästan ingenting
orkade, men för de ej vore så svåra att underhål-
la, så ville de hellre ha små stutar. Så snart
stutarna vuxit till sig och blevo 12 a 13 quarter
tycka om bröstet (ett quarter lika med 6 tum =
15 centimeter) så sålde de och köpte ett par små
i stället, eller födde de opp själva att lämna i de
störres ställe. Därför var stut- och oxhandel
ett huvudvilkor för alla småländska bönder
på den tiden. Visserligen körde många småbönder
även med kor, och ko-handel kom dernäst, men

men mjölk- och mejerirörelse fanns ingen
annan än varje bondes folk måste tjärna
sitt smör och försöka sälja det till handels-
mannen i byn, för vad denne ville ge, och köpa
hans varor för vad han ville ta. Snart begyn-
des (år 1900) med hemmar separatorer och agenter
na hade då en gyllene tid med att lura bönder-
na på usla och dyra separatorer. På de sena-
ste 30 åren har en min sväger, köpt ny separa-
tor 10 gånger och i medeltal kostade den 200
kronor och ändå ansåg han det fördelaktigare
än lämna mjölk till mejeri, som en person uppsatt
i Hamneda. Bönderna voro så förtjusta i
sin kreaturshandel och sitt marknads-liv,
att de ville ej utbyta det på några villkor.

Men knappast någon jordbrukare var enbart
bonde, utan några voro agenter för en eller
annan firma, några handlade med yllevaror i
städerna om vintern, några köpte opp halm
och sålde, några köpte opp slagade svin och
skickade till städerna. Andra höflade och sålde
takstickor, åter andra voro byggnads-snickare
eller målare. Andra bönder reste omkring och
köpte kalfskinn och smör. Några voro liffför-
säkrings-agenter för folk, andra lifförsäkrade fire-
atur, och alla voro de tillika bönder. Men
även skollärarne och prästerna voro agenter
för ett eller annat. Några sålde dukar och
linnevaror, andra jordbruks-redskap och

dagligen, sen vårarbetet eller skördearbetet
överstökats så der halft, var genast allmän-
heten överhörd av dessa ovan uppräknade, och
dessutom av landsvägarnes vanlige handlande
med kängsnören, bostrar, rättfällor samt alla
andra kramvaror. Då, för 38 år sedan, (1898) be-
gagnade bönderna ej plog mycket och många hade
ingen. Det mesta kördes i jorden med ärder, av
en stum konstruktion, ty ärder-dragstängen vi-
slade på oxarnes sk. Derigenom kunde ej gängen
mycket modifieras efter omständigheter, utan en-
dast lyftas rätt upp om det ville gå för djupt, eller
tog emot stubbe eller sten. Vanligen kördes
jorden först med ärdet en gång, mycket grundt
så att endast rispades så mycket att stubben efter
säden hällde lite åt sidan. Därefter kördes med
ärdet tvärs över det först körda, något djupare.

så ansågs jorden vara bra skött och det skulle
ej slät harvas förr än till våren, om der skulle
sås vårsäd. Men skulle vintersäd sås (alltid råg
aldrig vet förr än 1915), så lades gödseln först ovanpå
och kördes så 2 gånger som förut nämnts och slät-
harvades efteråt, såddes och harvades säden ned,
med en ledhare som kunde dragas över alla ste-
nar utan att hugga fast i dessa. Der som var sten-
igt skulle alla stenarne (jordfaste) efter sådden
"mull-skjutas", d. v. s. säden sopades, med en kvast
tillika med den mull, som kommit att kvarligga
på stenarne, så att alla stenarne blevo bara, ty
den säd som kommit på dem kunde ju inte växa.
Men klappersten skulle ju kvarligga, ty de gamle
och ännu en del yngre, trodde att det vore stor ska-
da att borttega dem ur åkrarne. Klappersten
kallas för "bullen-hallar" på Småländska.

Något märkeligt med bönderna var, just att
der som var allra mest stenigt, der hade de
sina åkrar, och der som var stenfri, sidländ
mark, der skulle växa gräs i alla tider av sig
själv, ty der behöfde inte vågas utsäde, arbete
och gödsel. Den skörden trodde de att de fingo
gör intet. En gammal bonde hade kommit
underfund med, att det bästa sättet, i den tiden
att sköta ett hemman, var, att låta det ligga
öde. Han bevisade det dermed, att det gräs som
växte, såldes genom auktion, på rot stående. An-
dra bönder köpte och betalade så bra att ej på
långt när samma inkomst kunde göras, om
man skulle själv hösta gräset och sälja det
färdiga höet. Denna method, "att lägga å öe",
d. v. s. icke ha några kreatur, och ej alls driva
jord-bruket, praktiserades av många, i synnerhet

av s. k. "Stockholms-handlare". Jag såg i vår
by, de som spikade igen dörrarne i hela går-
den, innan de reste till Stockholm. Här finns
några gårdar i denna församlingen (Hammeå)
som legat "å öe" i 25 a 30 års tid. De gårdar
som voro belägna nära landsvägen, och syn-
liga för allmänna trafikanter, fingo order
av länsmannen att genast upphöra med sitt
"läggande å öe", och att driva lantbruket, annars
blev ~~dessa~~ gårdar arrenderade bort till an-
dra brukare. Men de gårdar som legat avsevärt
från stora landsvägen har kunnat i fred ha
fått ligga "å öe", som sagts, i långa tider.
För 40 år sen var fattigdomen större på

Småland
Hanneds son.

4664

uppt. av Emil Jönsson
Hanneds

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9

landet, men gästfriheten var också större. Aldrig kunde man komma till någon i hans eller hennes hem, i vad ärende som helst, utan att det ovilkorligen skulle bjudas kaffe. Kaffe dracks och dröckes nog ännu, flera gånger så mycket i Småland som i Skåne. (Det dagliga brödet består, hos stor del bönder, av folket, av kaffe och smörgås, eller vetebröd. Därför är det en förmilig epidemi, eller övergång med magsår och magsjukdomar. Nu har jag snart bott i Småland i 40 år, men aldrig sett eller smakat (med undantag för kristiden), hos andra än mitt eget hushåll, något grovbröd, utan alltid ska det vara "näbbat", så länge de hade de.

9

gamla vattenkvarnarna, men nu ska det
vara färsiktat, sen här blivit nyare kvarnar.
Till och med de som bo vid sidan om de gamla
kvarnarna, höra hells en mil bort att få ma-
let, för att få siktat mjöl. Men så knåda de
ihop och låta stå degen så länge, att allt rågt-
bröd, hembakat, blir hårdt som trä, och surt som
ättika. Kaffe och smörgås av sådant bröd, ska-
dar magen. Vete-siktebröd, deremot, äro alltid
kvinnorna mästare till att kunna baka,
men det är ännu mera krafttöst och upp-
blandat med socker, så ännu det fördärras
magen. Vid gilles-tillfällen hade de här, den
sedan att komma med någon slags skänker:
Tårter i dussinvis ställes till påssende och ka-
lor av näst bara socker, karameller, m. m.
Efter som tiden nu gått, så får man nu, vid

alla gille, vars en ny pappers-påse att rymma
de kakor som ej förtäras på stället, men för
fick man lägga undan sina kakor, som man ej
hann förtära på stället, i någon fönstersmyg,
på någon möbel, eller var man kunde göm-
ma, tills man skulle gå hem och då, antingen
försöka stoppa kakorna och karamellerna i
fickan eller knyta in dem i dertill medförd
näsduk. Man måste ha namn eller märke
på sin kakepåse, annars hände ofta att prika
kärtingar togo mer än en, eller bytte ut sin
moten större. Även hade de gamle den seden,
att gästerna skulle bäddas ner och ligga och sova
till följande dag, och i bland i ett par nätter, om
det var stort gille. Man bäddade då "golosäng",
som det hette. Alla de gamle Småländska dag-
-ligstugorna voro i ett stort rum, tvärs husets

bredd, så att ett par rader med golv-sängs-
liggare kunde få plats på stugggolvet. Man
tog av sig stötlarne och rocken, samt huvud-
och hals-prydnader, resten behölls vanligen på
och husets förråd av, mattor, sängkläder och andra
kläder, tillika med egna (gästernas) rockar eller
kappor, fingo tjäntgöra som värmebehållare.
De snånga sängar som funnos, anskuterades
naturligtvis först. På de senaste tretti åren
vet jag dock inte att sådant golv-sängs-bäddande
för gillesgäster förekommit. Gillena brukade nu-
mera mer eller mindre endast vara en dag, med un-
dantag för husförhålls-gille, som i flera försam-
lingar och närmast i Ryds-by av Hamneda socken,
ännu brukade fortgå i tre dagar. Men der går
var och en till sitt, om natten och kommer igen
dagen efter. Som förut nämnts, handlar de Småländska

bönderna med oxar och skaffade sig mindre stutar, när de förra vuxit stora. Men en stor del bönder, sålde oxarne om efterhösten, sedan de sått lite råg, och köpte inga stutar igen, för de skulle slippa att fodra dem om vintern. Dit ta praktiserades vanligen av yllervarehandlarna som reste till Stockholm, Norrköping, Karlskrona, redan i slutet på sept. eller början av oktober. Men även andra småbönder sålde sina stutar om efterhösta-marknaderna, och hjälpte sig med tama kor om vintern, för att ej behöva fodra stutarne om den tiden de kunde undvåras. När nu dessa handlare och småbönder, skulle begynna driva sitt jordbruk om våren så var det några som föredrogo, att istället för att skaffa sig oxar eller stutar, att göra s. k. "hjalpe", d. v. s. bedja andra om hjälp för intet. De visste ju att priset på oxarne blev

billigare efter värbetets slut. Jag minns ett
av de förste "hjälpe" jag var med om. Efter som
jag alltid hade stora orar både sommar och
vinter, så var det liksom en given sak, att man
bad mig till "hjälpe", både i Horns och Ryds byar.
Det var just ej vidare behagligt för mig, som va-
rit lantbrukare i Skåne och van vid stenfri jord
och själv i Småland även hade släta stenfria
fält, att hos de infödde driva jordbruk på deras
förskräckelige stenige åkrar. Ett år var jag
sälunda på "hjälpe" på elva olika ställen och
försommade dagen och fördervade redskapen,
för tack, kaffe och god mat. Det var en bonde
som hette Johⁿ. Karlsson i Ryds by. Han ägde
2 hemman om en åtteungs mantal vardera,
men var fattig som en "kyrke-rätta", och ingen-
ting betrod. Det förut hade han haft en

enda oxe, men sålde även den, ty han kunde troligen ej skaffa foder, emedan han endast söp och gjorde ingenting vid sitt hushåll, liksom en stor del andra bönder på den tiden. Nå ja, han "bjöd" till "hjälp" en viss dag om våren 1899. De fleste bönderna i Ryds by hade skaffat sig oxar, och det hade de nog i Horns by också, men ingen av dem, mer än jag, brydde sig om att hjälpa, ty de hörde inte till bylaget. Bylaget var i den tiden en slags gränsbälle angående gille och "hjälp", men jag tyckte jag skulle förbarmas mig, när han bad mig och ej själv hade i makten att skaffa sig drag-kreatur. Men icke alla från hans egen by, Ryd, och inte ens hans svåger, brydde sig om att hjälpa, ty de kände nog till honom för gammalt. I Horns by hade han "bjudit" några utom mig, men

här i landet är det sed att aldrig svara Nej,
men också sed att aldrig hålla vad man lovat
ifall inte dermed någon förtel skulle förekomma.
Smälänningarne här ha till ordspråk: "Man är väl
inte sämre karl än man kan taga sitt ord till-
baka". Därför blev det endast jag ifrån hela Horns
by, som kom till Johannes Karls hjälp. Han ha-
de köpt hem rikligt med brännvin. Efter det
vi om morgonen vid 8 tiden fått kaffe-frukost
och brännvinsgök, den som önskade, så delades vi
ut på hans små steniga åkrar. Redskap hade
var och en med sig, men Karlsson hade vid
"bejudningen" upplyst om, vilken slags redskap,
som åstundades eller bäst behövdes. Även foder
till oxarne hade varje kusk med sig. Vi hade ju
alla varit tidigt uppe och fodrat oxarne på för-
hand, ty oxar kunna inte draga, utan de äro

"mätta". Vackert värväder var det, och mun-
tert var att höra Smälänningarnes rop till sina
oxar. "Hro", betydde att oxarne ska flytta sig åt
höger, och "hit", att de skola flytta sig åt vänster.
Att få oxarne att stanna, säger man något
med sugning på läpparne, som nästan höres
likt en kysst, eller flera upprepade, och kan inte
uttryckas med ord eller bokstäver. Vi voro 8 ku-
shar, och eftersom det var så vackert väder för-
slog jag att vi borde skrika på våra oxar, så pass
högt att Hornaborna, som lovat komma, men ble-
vo hemma, skulle höra huru "livadt" vi voro.
Förslaget antogs med "acclamation", som det
ibland kan förekomma på en kommunal-
stämma. Vi alla kushar skreko och kommen-
derade våra oxar, att det gav eko i Skelberget
Leredvid, och Hornaborna trodde att vi redan om

morgonen hade supit oss fulla. Til. elva ska
alla Smälänningar ha "elva kaffe", och det fick
vi också, med många kakor, men de som ville
ha Brännvins-gök, fingo det. Brännvins-gök, d.
v. s. Brännvin i kaffe, kallas här för "kaski", i den
tiden. Vidare ska också alla Smälänningar
ha sniddags målt. til. 2 om sommarmånader
na, men kallades en halv timme innan, för vi
skulle hinna fodra oxarne och sopta jorden av
störarne, och dem som tuggade snus, d. v. s. alla
utom jag, hinna gräva ut "mullkänkarne".
Sedan vi samlats och intagit stekt fläsk och
bruna böror, samt potatis, och ytterligare kaffe
spändes oxarne åter för redskapen och efter
en timmes tid blev det fråga om att Karlsson
skulle komma ut och så kaffe. Bud gick hem
efter honom, men befunns att han var fallen

midt på stug-golvet och låg full, så det var o-
möjligt att få honom att göra någon nytta.
En av de infödde, som hette Noak skulle då så
men, som alla Smälänningar, sådde han så sak-
ta, och vi andre buskar väntade på att det skulle
harvas ned, så föreslog jag att han skulle så för-
tare. Då ville han se om jag kunde så fortare,
och var jag ej ovillig att visa. Jag fick så korgen, och
oaktat den ej var annat än en obegränsad låda, så
sålde jag fyra gånger så fort; och måste fort-
sätta att så allt för hela dagen, så en högre fick
höra mina oxar. Men sen blev det också en öv-
rig gång att jag måste så var jag kom på värhjälpe,
och ofta även annars. Så den harvades ner i jorden
och om tvällen hade Johannes Karlsson "satt ifrån
sig", som det heter på infödings-språket. Vi körde hem
med våra oxar, vagnar och redskap, med föreläggande

att återkomma och äta kvällsmat, så fort vi kunde. Vi skulle ju tvättas, ta bättre kläder på oss, och styra om hemmet innan vi gingo dit till "hjälpet" igen. Men en, som hade rätt långt hem, blev kvar till han ätit kvällsmaten också. Johannes Karlsson låg fortfarande dödligt full, när vi kommo igen. Maten var nu ris-grynsgröt och derefter sviskonsoppor. Dessa två rätter äro liksom obligatoriska vid alla "hjälpes", samt efteråt kaffe med kakor eller brännvin. Allt gick trevligt och samkvämet drog ut på tiden och beckmörket och regn blev det om kvällen. Men så blef 8 av de infödde, Melker och Ek-löv ovänner, ty den senare förklarade att den förras son Karl, som var godtemplare likväl supit. Melker, som var en slagshämske, förklarade beskyllningen för lögn. De sprungo bägge två ut efter varan-

-dra, i mörkret, och vi innevarande trodde, att
de ämnade döda varandra. Jag försökte mäkla
och inkomms de och togs frison. Annars
tänkte jag att det brukar gå så, att den som
mäklar i slagsmål, emot den hålla bägge de
stridande ihop. Men det blev bilagt för till
fället åtminstone och gillet fortsattes till sent
på kvällen. Det brukas att när någon gör
"hjälp", så låra nabokvinnorna det, mjölk,
ägg, ost och diverse matvaror om det isynnerhet
är någon fattig. Lika dant brukas om någon
har "bygg-khåra" (bygg-karlar, snickare, takäckare)
så länge bygget eller reparationen varar. Men om
och om hur lägges den sedan bort. Ett annat
slags "hjälp", var "Hösta-hjälp". Här får man
göra akt på språket. Med höst menas alltid
gräs-skörden (på Skånska slätten) och sädes-skör

den kallas för "sjuren", (skjuren, skjuren) och själva gräset och höt, kallas för höst, och man kallar der gräset väter, kallas för "höstnad". Sjurgille eller sjura-hjälpe hörd jag aldrig omtalas, såvida inte ägaren låge sjuk eller var död. Då kunde naboar förbarmas sig och hjälpa i fall barnen vore små, och fattigdomen stor. Man kunde också få lov att köra in både deras "höst" och sädeströar, till sådana som inte själva hade dragare och få tack för hjälpen. Jag minns ett av de förste "hösta-hjälpe" jag var med om, var hos en bonde, i en by, en kvarts mil ifrån Horn, som hette Olof Persson i Öje by. Han hade $\frac{1}{3}$ mantal och omkr. 300 tunn. jord, och deribland en stor del "höstnad". Denne Persson lät utgå ett budskap, att så många som ville komma på en viss dag och hjälpa

till med hösten, så vore de mycket välkom-
na och ordentligt skulle bjudas, samt spel och
dans efteråt på kvällen. Liar borde medtagas,
arkarlärne och flickorarna medföra näpbor.
Som budet utspredts 5 och 6 dagar i förväg, så
var tillställningen spord troligen i hela försam-
lingen. Vi närmaste räknades nästan skuf-
diga, det skulle varit skam att inte komma,
men även långt avlägset boende hörsamma-
de "bjudningen" och inalles omkr. 40 personer
infunns sig och även jag, som tillika om kvällen
skulle vara spelman. Maten och snatordning-
en var som på förut omtalade hjälpe, men med
tillägg att elvskaffet bars ut på "höstraderna"
till folket och här och där placerades korgar
med bierflaskor och svagdricksankare. Äga-
ren gick också omkring med brännvinsfla-

skan emellanåt och delade ut supar till dem det önskad. Präsepflickor var det endast fem a sex stycken, men det de ej kunno med att samla i leroder (ej stäcker) det finge husets folk sedermera göra, huvudsak en var, att få huggit av gräset på höstnaden. En del av höstnaden var i lövskog av ekskog och hasselbuskar, mycket stenigt och tivist. Det övriga var madhöstnad i närheten av Bolmån. Där var nog stenfritt, men der fingo höstkarlarna ofta vada i vattnet, och likaså räfsa "gräbblorna". På större delen, såväl på ena, som på andra stället, var det så uselt gräs, att knappast någon skulle velat vara nöjd med vad man högg för dagen som betalning för arbetet. Jag som var Präning, tyckte att vi kunde gerna hoppa över det sämsta, men en gammal kirket

som gått i uppdrag att se efter, förklarade
att han blivit tillagd att allt skulle huggas
tillhopa, både smått och stort. Men när gräset
är 2 a 3 tum långt och tillika glest, så lönar
det sig ej mycket att "svara tuvor", som det här
i landet kallas. De fleste Smälämningarne voro
i den tiden skickliga i att hålla lien rakt. De
slipa nästan aldrig på slipsten som drages med
vet, utan vätja, eller vädja med en sten i handen
sittande på en slags leräda, med fyra ben, som kal-
las för "vädje-tavlan". Holand ha somliga satt fast
vädjestenen på "vädje-tavlan" och grida lien fram
och tillbaka på stenen. Man ser aldrig att in-
födingarne ligga på knä och vädja lien (liksom
Skänningarna gjorde). Deras vädje-tafel brukar
vara så lång att 2 man kunna sitta
med ryggarne mot varandra och leryna på en gång

De begagna strykstickor, men aldrig med nå-
got slags sand eller brynämne, annat än bara
trät som det befins. Senare ha dock några använt
"köperstickor", men de anser ta bort den fina äggen.
Vå ja vi högg ju höstnaden tillhopa och de som
voro i lövskogen och närmast gården, gingo in till
middag, men de som voro ute vid Bolman fin-
go maten sig tillburen, ty derut var nog en fjär-
dings-väg ($\frac{1}{4}$ mil). Därefter fortsattes, dock med
kaffe med tillbehör, innan kvällen, till solen
begynte dala, då också all höstnaden var av-
huggen. De som nu bodde i samma by, gingo
hem och gjorde sig fina, men långvägare hade
en finare kostym med sig, som nu togs på
innan kvällsgillet skulle avätas. Präst-
töerna hjälptes åt att sopa logen ren ty
der skulle dansas. Till kvällsgillet voro

många andra av byfolket inbjudna. Till
dansen kommo också by-gräblarna, men de
fingo ingen förtäring, förmodligen av tlyg-
samhet, att de inte ville gå in, ty en del poj-
kar fingo kaffe oaktat de ej varit med förut.
Efter välfägnaden med mat och dryck, stämde
jag fiolen och gick ut på logen, kröp opp på
sådeskarpan och satte mig att spela till kl.
ett på natten, då vi alla gingo hem. I den
tiden (1901) fanns inga spelmän i residerna, men
senare vätte de opp som svampar på en göd-
sellhöj, i synnerhet med harmonika, till de gra-
mofonen kom, ty numera gitter ingen kora
vakken fiol eller annat. Men de infödde hade
alls ingen kännedom om Kadrih, Benlända-
re, galopp, fyrtur, tretur eller dubbelstegs-
vals. Endast enkel vals, mazurka och

polka. Torvtagnings. Så fort höstnaden var
över, d. v. s. höst inbärgad, vilket i feland kunde
vara svårt nog. Man gjorde små höhässjor li-
ksom smala ryggar knapp 2 alnar höga, men
hinkig väderlek fördröjde torkningen. Man
måste ha höstvagnar liksom fågelburar
att lassa det korta höet i, annars rann det ur
vagnen. Men som sagt; strax efter höstnadens
inbärgning skulle ju alla människor taga upp
torv för vinterbehov. Det var också den enda
gropning de i all sin tid utförde. Ett för-
färligt slöseri gjorde de och göra ännu sig
skyldiga till, i det att de brukade ta ett torv-
hål här och ett annat där, långt ifrån var-
andra, så att hela stora fjält derigenom blei
för all framtid för efterkommande fördärvade.
Dessa torvhålar äro farliga för både folk och

skulptur och kunna omöjligen fyllas utan
svåra kostnader. Man skulle ha en spade,
"torv-spaden", som var eggvass på alla tre si-
dor d.v.s. endast skaftändan var inte slipad.
Man kunde ej trampa på torvspaden, utan
förde spaden i jorden och skar ut tegelstens-lik-
nande torvor. Därför skulle heller inte spaden
vara bredare än en tegelsten och inte mycket
längre heller och försedd med ett mycket korta-
re skaft än på en vanlig diket-spade. Först gräv-
des matjorden, översta lagret, som kunde vara
3 gränter (= 45 centim) tjockt, undan och antingen ka-
stades upp i en bunke (hög) till ströjord under
skulpturbåsen, eller vräktes denna jord ner i
den förut gjorda torvgravnen igen. Därefter
stäcktes en "bänk" så bred som en tegelstens
längd, som skarps och kastas upp bit efter bit

torvor, fyrkantiga liksom tegelstenar. Dessa
kördes bort med hjul-bår ut på "bress-planen"
och lavades efter varandra med den efterföljan-
de med åndan upp på den föregående tor-
an, undan för undan i långa rader. På så-
sätt buros de opp ifrån marken och luften
spelade under dem till större del. När torvor-
ne blivit så hårda att de kunde tåla att sättas
på kant, så sattes de på kant och snart tålde
de att "kruas", d.v.s. sättas eller lavas upp i
runda bunkar med en krans torvar rundt
nederst, därefter en krané som binder över fo-
garne och dras något inåt. Så kranis efter
kranis, alla dragas något mot centrum, så att
derav bildas en pyramid, i hollig, som kan till-
slutas i toppen med ett par torvor. Men innan
pyramiden tillslutes, så kan inne i fyllas med

bitar av torvor som bräcks i sönder och som
ej duga att lava ytterkransar med. En så-
dan torr-kue, kuve, ku, eller pyramid, blir
luftig genom öppningarne i fogorna och skyö-
dar ganska bra för regn, så att isynnerhet de
bitar som lagts inne i, bli allra torrast. Men
annars om ej torvorna hålla hela, utan gå sön-
der vid uppkastningen, så kasseras de och åter-
kastas i torvgraven igen. De som hade tid
dertil, och sådana som ej själva hade dragare
brukade sedermera sätta om de förste kuvarna
till mycket stora stackar, liknande brännes stack-
ar av ved-bränsle. Dessa torvstackar väl lava-
de kunde stå ute på mossen om vintern och
kunde köras hem vid behov. Vanligen var det
blott att köra i mossen om sommaren, med lass
men bättre vid frost och snö, med hälskar. Det

Det fins flera sorters torr, men kan den dock
indelas i 2 huvud-egenskaper. Den ena, vanli-
gen den översta, är svampaktig, ar massa, tor-
kar fort om det blir torrt väder, men kommer ett
regn suger den strax fuktigheten till sig och blir
snart genomvåt. Efter om man lyckas, få denna
som kallas, moss-torr, eller grästorr, in i hus torr
så är den så lätt, att varje torr av en tegelstens
storlek väger ungef. $\frac{1}{2}$ kilo och kan direkt påtän-
das med en tändsticka, men sådan torr ger ej
mycken värme. Den andra sortens torr, är
vanligen den nedersta emot botten befintliga
delen i mossarne, blir hård som tegelsten, när den
blir torr och fukt och regn biter inte mycket på så-
dan torr, varföre man passar på, så mycket som
möjligt, då man lavar upp "kuvarne", hur torren
att placera sådana torror dels i bottenringens

delo till översta tak, eller topptäckningen. Såd-
na torvar väga $1\frac{1}{2}$ kilo i tigelstens storlek. Nå-
ra som hade långt från hemmet, till torvstället
byggde skjul att lägga in torr torv, att om vin-
tern köras hem därifrån. Alla bönder fingo
sig tilldelade torvmosse till sina hemman vid
enskiptet. Men också s. k. "bymosse", allmän-
ning der alla hade lika rätt att ta opp torv,
ifall de ägde jord. Men sedermera ha hem-
manen flytt i sönder genom handlingar, så
att det fins, i synnerhet vid stations-sam-
hällen, en mängd hushåll, som inte har nå-
gon del i torvmosse, ty icke i alla byar fins
"bys-mosse". Dessa hushåll kunna då få
köpa, och till fattighjornen köptes årligen torv-
mosse. En quadrat famn kostade 2 kronor,
så finge de taga djupt efter behag. Men

sälde man, och stakade ut en kvadrat-
famn så togs de infödde opp 2 för samma
köp, med våld. Därför är det numera knapp-
-ast någon bonde som vill sälja torv, utan
i lassvis efter mått. Till ett stort hushåll,
med eldning i ett rum och kök, kan åtgå 12
lass med 500 st torvar pr lass. Är en kubik-
-famn (6 kubmt.) kan det bli 2000 st. Ett mindre
hushåll kan 3000 st. jämte 3 kubmt. bärved, tjänst-
-göra för vintern. Många anse nu fördelak-
-tigare att köpa sten-kol, ty arbetslönn gör
torven dyr och dessutom är det knappast nå-
-gon arbetare gitter, ty det är både strängt
och smutsigt arbete, att ta opp torv. Fabrics
-torven var lättare än den handkurna, och
många köpte sådan, men nu fins här ju
ingen torvfabrik, det jag vet, i hela häradet

Men de bönder, som kunna hinna med att
med eget folk göra arbetet, de ta ännu opp-
torv om sommarne. I den s. k. kristiden skie-
-hade staten ut en mängd embetsmän, som
skulle undervisa bönderna hur de skulle
ta opp torv, men den konsten har nog folk-
et hunnat i urminnes tider förut.

Torvtagningen förvärades mycket genom de vät-
tenfyllda eller genomdränkta torvnossarne, ty
högst sällan befattade sig ägaren om att dika
ut dem, varföre de föregående året tagna torv-
hålorna, nästa år stodo vattenfyllda till jord-
-ytan. Var det då så att man ville ta torv på
samma ställe d. v. s. bredvid förra hålan, så må-
ste man lämna en klack eller en liten mul-
-lavvägg på en eller 2 alnars tjocklek, som kunde
ute stänga vattnet från den förra graven.

Nu kunde inträffa tre olika eventualiteter. Den första: så länge man ej hunnit ner än alltför djupt, trängde ju vattnet ej på så hårdt, men det kunde finnas, sedan man kommit längre ner, en och annan trädrott, som utgjorde ett genomsläppande rör då den rublades eller drogs ut med spaden, och vattnet sprutade in i större eller mindre myckenhet, så att t. ex. vid uppehåll et för middagsmålet, hade samlat sig så många spannar vatten i hålan, att man fick stort besvär med att länsa, innan arbetet kunde fortsättas, och dagen efter var fullt med vatten så att ny grav måste påbörjas. Detta var det minsta oläget. Den andre eventualiteten, var att man ej kunde säkert veta, om anläggningen möjligen vore smalare nere vid, eller i vattnet vore underskuren t. ex., och hela mellan

väggen tränges av vattnet omkull, samt i ett kvicket slag faller över mannen, som intet anar. Då är hastig flykt opp, av nöden, och bör därför en passande steg, stå i graven, ty rasen kan vara livsfarligt. Då, sedan man lyckligt kommit undan, är intet annat än begynna på en ny torvgrav. En tredje eventualitet vid torvtagning, der som är mycket vattensjukt, är, då man hunnit ett par tre fot ner under ytan, att botten i den torvgraven jag står och arbetar i, plötsligt begynner att jäsa och lyfta sig våldsamt uppåt. Då är också skyndsamt uppstigning ur torvgraven, enda sättet, ty ej många sekunder varar det, förr än vattnet underifrån uppfläckt eller genomrutit botten och fyllt hålan. Även då är intet annat att göra än begynna på ett nytt ställe. Såsom jämfördes

mellan slöseri och sparsamhet, kan nämnas, att min företrädare och hans 2 torpare, för-
därade med halv- och helfärdiga torvgravar
hit och dit, tagna på 30 år tre tunnland ($1\frac{1}{2}$ hekt-
ar). Då jag som dikade ett utlopp från torvmos-
sen, endast behöft på 38 år, tre koppeland (= $\frac{1}{2}$ 2,
hektar) för mitt och 2 torparns hushåll.

Ett annat slöseri är de inföddes
slöseri med skogen. Det kan aldrig falla
dem in att elda med trädgrenarne, såvida
de inte äro 15 a 18 centimeters tjocklek. De infödde
tyckte att det var en förfärlig girighet, då jag
eldade med björke-risgrenar i bakugn och
bryggghus. De läte alltid toppar och grenar lig-
ga kvar i skogen att ruttna opp. Endast stö-
ved kunde användas. Dock ha de nu, efter
snart 40 år kommit något till insigt om att

bättre taga vara på bränsle, fastän ännu
de gamle bönderna sätta eld ute, på toppar
och grenar, eller låta det ruttna i skogen.
Ytterligare slösas med skogen vid begravning
-ar då ofta hundratals vackra unga granar
och även hundratals pyramid-~~ene~~ buskar sätt-
as vid bägge sidor om vägen der likskaran
ska gå fram. Enskilda brukade sätta 6 eller
8 de vackraste julgranar vid sin utpartsväg
der den träffade landsvägen, när de visste, att
lik skulle passera der förbi. Hursägare, som ej
själva hade skog, voro de slösaktigaste, ty ord-
språket om att skära breda remmar för andras
läder, kunde på dem tillämpas. Även inne
i kyrkorna vid bröllop och begravningar, för-
stördes många vackra granträd. I slutet
på förra århundradet var det ganska mycken

skog i södra Lunnarbo socken, men den
då, som förut nämnts, under det då rådande
usla tillståndet för jordbruket, hade bönderna
stort behöf för att skaffa pengar, varför undpry-
de närmaste årtionden, i skottet på förra och bör-
jan på innevarande århundrade, utväldig större
delen av häradets skogar. Visserligen har en
myckenhet åter planterats, men endast galt-
kings-skog kan komma till användning, på
de första 40 åren efter planteringen. Men den
allra största misskushållningen med skogen
är ändå den, bland de allra flesta infödingar-
ne ännu rådande seden att begagna skog-
markerna till kreaturs-bete. För allt det stat-
en bidrager, med röjning, fria plantor och plant-
över m. m. blir större delen till intet gjord,
genom kreaturs-betningen. Att tala för en

Småland
Sunnmors län

Hamneda m. 71. 4664
1936

Nypr. Emil Jönson
1861
Hornborg

41
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

infödd, att de borde göra betesvallar i inhägnader, skilda från den planterade, upprä-
-ande skogen, är merendels att tala för dö-
-va öron. De kunna väl medgiva, att det är
orätt att låta kreaturen arbeta och nedtramp-
-pa plantorna, men deras urgamla seder och
bruk vilja de ej överge. Ofantligt mycket
mera skog kommer att växa, om endast skogs-
-markerna vore utdikade och staten bidrager
ju också dertill fortfarande. Folket är,
som nämnts, en blandnings-ras av Svenskar
och Danskar (Skåningar) men olika de senare
deruti, att de äro mera hårdade uti att vara
ute på marknader och handels-resor. Vid
skolekiftet var ju marknads-livet så inuxet i
folkets vanor, att om inte alla, så åtminstone de
fleste finge komma till en marknad i orten, så

Marknader.

rentar blevo de sjuka derafter en längre tid. Därföre ofta husare, backstugusittare, statare och många bönder, gingo "man ur huss", d. v. s. allt folk på stället, gingo till marknads, då den hölls i deras ort. Gästfriheten, gästvänligheten, är otvivelaktigt mycket större än i Skåne. Tällan får man gå objuden från huset, om man har ärende till folket. Resande och luffare, hade ej svårt att få gratis logi och mat. Klädedräkten var för vår en (skelskeftet), mycket enklare och tydande på fattigdom. På marknader om vintern, kunde man få se, riktiga gammaldags Karl den tolfte's livrockar, skinnbeslagna benkläder, s. k. "skinnbracka", och karin-skinns mössor, samt mycket smalskaftade långstövlar. Som en jämförelse må nämnas att nu har marknads-sjukan betydligt avtagit, Gästfriheten liksom och vadklädedräkten beträffar

så är yppigheten och överflödet, i synnerhet
hos yngre kvinnkönet, alldeles oerhörd, och över-
träffande Skåningarne härutinnan. Och handeln
har nästan upphört, och i stället har det blivit lö-
sligare häst-handel, men köhandeln florerar ännu
vad livdjur beträffar. Slagtdjur avhärmtas av
slagterier eller slagtare, hemma i gårdarne, av
bilar, och många av marknads-djuren få nu åka
både till, och från marknadsplatserna. Rykterhet-
en har vunnit terräng och på de allra flesta begrav-
ningar fins inte en droppe sprit, men andra gillor
såsom bröllop, barn dop, husförhörs, eller jultagille,
användes spritdrycker, dock ganska måttligt. En
begravning vid skelskiftet, gick något annorlunda
are till, än nu för tiden. När någon dött, anmäl-
des till dels prästen, men även kyrkovaldmästa-
ren om ringning och gravning. Om det är manligt

lik, begynnes ringningen med stora klockan, och
kvinnköns-lik, med den lilla kyrk-klockan, och
efter klockornas stannande, klämtas tre slag med
stor klockans kläpp, för manligt och lillklockans
kläpp för kvinnligt lik. Om ej gravplats köpts, ell
er köpes, så bli sådana lik begravne i "allmänningen"
på kyrkogården. Der hushållas så väl med gravplats-
erna, att en bräd-läm sättes ned vid sidan om lik-
kistan, när graven igenfylls. När så gräves näst in-
till hindrar denna brädeläm jorden att rasa ned från
föregående grav. Men de fleste hushåll ha köpt
gravplats och satt staket, häckar och huggna ste-
nar omkring och några ha anskaffat och upp-
satt sin egen grav-vård, med titt-lar och namn
på det de skola se och höra sitt beöröm efter döden.
Nästan alla männens gravstenar står det anting
-en, Nämndeman, Kommunal Örförande, Kyrkevärd,

Skolråd o. s. v. och respektive hustrur delar
ju äran med männen. En enkel gravplats
kostade för 40 år sen, 10 kronor, men köptes
flere prisat så att 2 kostade 15, och 4 gravplatser
25 kronor. Men om de infödde hade köpt en,
så stängde de inne mycket större, liksom nämnts
om lörgravarna. Begravnings-billjetter använ-
des även i den tiden, men voro mindre än nu, och
på dem stod alltid själva döds-annonsen först,
upptagande största utrymmet och derunder döts-
bo-sägandes tryckta namn. Derunder vid nedre
kanten i små bokstäver inbjudes att närvara vid
begravningen dag och klockslag då samling sker
i sorgehuset. Men deras namn som bjudas stå
på andra sidan av billjetten. Billjetten är
sammanviket och liknar ett kuvert med svar-
ta kanter, med de inbjudnes namn på adress-sidan

Men så urartade det med billjettens omfång, så att ifrån 10×15 centimetr, till 25×30 centimeter, då de oppvecklades. I den tiden brukades att en pojke eller flicka gingo omkring med billjetterna, och endast de i andra socknar boende fingo sina med posten. Numera sändas alltid billjetterna med posten, och äro annorledes affattade, så att annonsen uteslutes och de inbjudnas namn står i dess ställe på innersidan på det hopvikna kuvert-liknande billjettrapportet. I den tiden brukades också att medföra förning, vanligen bestående av "sötast", kakor, eller tårter, samt karameller. Numera utsättes ofta på billjetterna: Förning undanbedes. Men så är i stället de dyrbare kransarne och blomdekorationerna till stort överflöd komma i bruk. De gamle hade också en slags gravkransar av glas-pärlor och

andra av pressad järnbläcks-löv. I serge-
huset hade gjorts mångahanda förberedel-
ser, förutom slakt och bakning, anskaffning
av alla slags gilles-grejer. I smornhus hade ställts
om sittplatser och ofta lånades från skola, mis-
sionshus bänkar, eller af befolkning stolar och brä-
der att lägga derpå. Icke så förstärktes, att gä-
sterna skulle sitta till bords, utan var och en
skulle gå fram till bordet och servera sig själv, vad
man önskhade helst. Endast kaffe kunde någon
"opp-passerska", kringbjuda "påtären" med gräddor och
socker, sen man först själv varit framme vid bordet
och fått förste hoppen och druckit slut på innehållet.
Påtären kallas oftast, "att få kaffe um igen". I den
gamla tiden hade man alltid liket i likhistan stå-
ende i en sidokammare i bonings-huset, och då
skulle väggarna beklädas med vita lakan alltom

kring, även för fönstren, som dock blottades för huset på begravningsdagen. Men senare brukades att icke ha liket i begravnings-huset, utan i uthus, och på begravningsdagen bars kistan med liket ut och placerades i en av i marken på gårdsplanen nedstuckna yviga eneleuskar, bildande en berså, eller omkräcks. Många brukade gräva en grav i trädgården och deri nedsätta liket kistan med liket till begravningsdagen, då det sattes i förenämnda berså. Äter andra föredroge att på förhand ned-sätta liket i kyrkogården. Som alla begravningar här i Smålands-söcknarna alltät dröja 3 a 4 dagar efter dödsfallet innan begravningen sker, och i synnerhet om sommaren när det är varmt, skulle en olidlig likstank uppfylla huset, der sedermåra begravningsfolket skulle vara, är detta sättet, att undansätta liken, mycket att före-

-draga. Lik-kistorna gjordes av någon by-smi-
-tare och dessa lik-kistor voro mycket smidigare
och bättre, än de man nu måste köpa i staden
eller köpingen. Nuvarande äro i allmänhet för bre-
-da, onödigt i proportion till längden. Priset var vid
skelshäftet 8 a 10 kronor, för en kista till en full-
-vuxen person, men nu kostar en sådan 30 a 50
a 60 kr, och deröver. Alla likkistor gjordes för
i tiden svarta, men sänderstött stenkol förekom
aldrig i dessa socknar. Men på senaste tid
användes även vita lik-kistor till både små
och stora lik. Men även utomhus, var rätt mye-
-ket att ställa till före en begravning. Omedel-
-bart vid ingångsdörren uppsattes ett par väldiga
stora pyramid-enebuskar, och om kälan var
mycket hård, fästades de på huset medelst spikar.
Dessa enar skulle kvarsitta eller kvarstå, en

längre tid, så att vid genomfart i byar, kunde man flere månader efteråt, se var det varit begravning. Sen vid gårdsgrunden begyntes en "älle" med nedstuckna vackra enebuskar och granar, icke land ut till stora vägen genom byn. Enebuskar skulle sättas till förutnämnda berrå, och till och med pyntades i kyrkan med grane och ene, samt blommor, om det var någon storvärdig begravning. Gårdstomt och lagård skulle städas och plats även beredas för gästernas hästar, att sätta dem in, i synnerhet om oväder inträffade, eller långväga boende släktingars hästar beredas foder och plats för flera dar om så skulle behövas. Som oftast fanns ej häst på begravnings stället, och då måste påtingas skjuts både för liket och husfolket, ty det förekommer aldrig att en likprocession går till fots i Småland, utan i kyrkans omedelbara närhet.